

Millionstøtte sikrede Pøl og Uføret mod havet

I 1600-tallet var området ved Pøl og Uføret en strandlagunesø. Den stod i åben forbindelse med havet, men var under tilsanding. Masser af muslingeskaller i jordbunden vidner om den marine fortid, og sandsynligvis er der tale om en geomorfologisk dannelse af samme type som Hartsø på Kegnæs længere mod vest.

Gennem århundreder er der sket aflejringer og kystudligning, som gradvis har afsnøret havbugten og skabt den store strandsø. På de allertidligste kort fra 1600-tallet ses stadig en åben havlagune, mens 1700-tallets sene kort viser et lavtliggende sumpet område med en naturligt dannet strandvold mod havet. Det er denne strandvold, flere generationer af bønder har bygget videre på for at holde havet ude.

Utvivlsomt har det store område døjet med oversvømmelser. Dels har Østersøens bølger overskyldt den lave strandvold ved stormfloder og i hårdt vejr, dels har der været problemer med at komme af med vandet inde fra land, fordi udløbene sandede til igen og igen og forårsagede bagvandsoversvømmelser.

Således satte århundredets stormflod i november 1872 hele Pøl og Skovmose med de tilstødende græsfenner under vand. Gårdejer H.C. Bladt fra Lysabild, der var født i 1862, har fortalt om dagen efter stormfloden:

»Da vandet igen trak sig tilbage, frembød sognets østkyst og langs hele Als, et sørgeligt syn. Hele stranden var oversået med drivgods, bestående af alt muligt bohaved, tømmer og bjælker, hidrørende fra ødelæggelserne ovre fra øerne, særlig fra Ærø. Hele husgavle, hvorpå stråtaget endnu sad fast, porte, døre og vinduer, alt muligt indbo, som kunne flyde, var drevet i land, ja, en barnevugge med fast tilbundne puder (dog uden barn) og dyner og andet sengetøj lå blandet med tang og smågrus.«

Om vinteren har der også under normale forhold ligget en vandfyldt

Pøl og Uføret (Birkepøl)

Oprindeligt strandlagunesø med lavtliggende strandenge på knap 200 hektar mellem Skovby og Lysabild i sydøsthjørnet af Als.

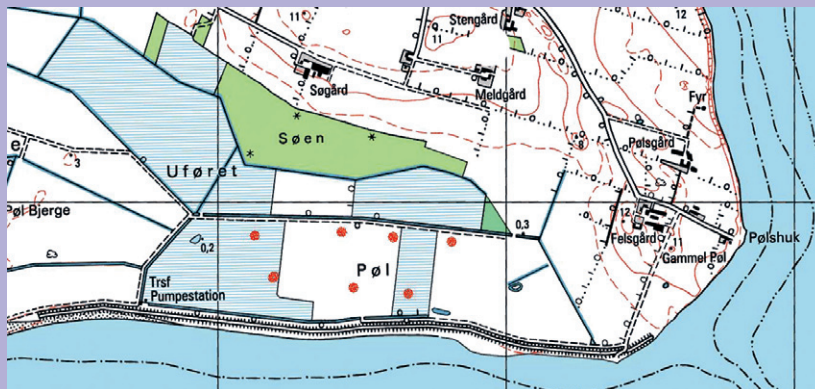
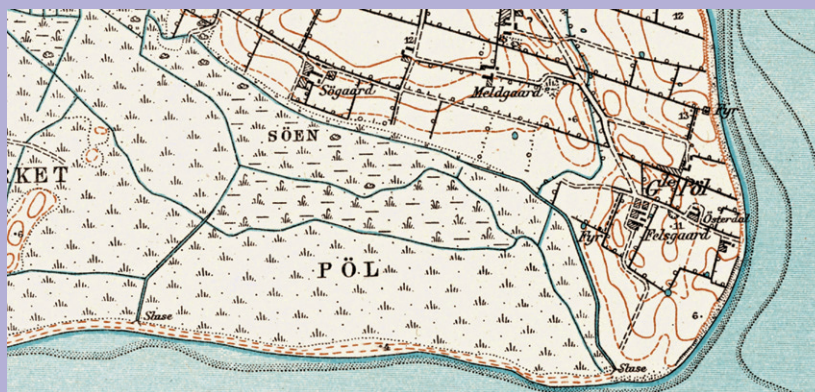
Blev kaldt »Birkpöhl« i den tyske periode 1864–1920, og navnet bruges stadig lokalt. Uføret er den nordvestlige del af området, mens Pøl er den sydlige del. »Søen« er i dag helt tilvokset med birketræer, mens engene dyrkes med wrapgræs og korn.

Inddæmmet og pumpet tørt med statslig millionstøtte i årene 1943–1948.

Kortene er fra 1877, 1925 og 1994 (de røde cirkler markerer syv vindmøller).

Sønderborg kommune.

Koordinater: 6081509, 567440.

Dette kort er dateret 1649 og viser Pøl som en strandlagune med tydelig forbindelse til havet. Det er baseret på et kobberstik efter Johannes Meijers tegning og trykt i 1652 i Danckwerths Landesbeschreibung. Områdets fortid som havbund kommer for dagen, når kanalerne renses op. I det opgravede materiale ses skaller fra forskellige saltvandsmuslinger, bl. a. hjertemusling og sandmusling samt mange strandsnegle.

sø, som angivet med betegnelsen »Søen« på kortene fra de seneste 100 år. Den kan tænkes at have haft karakter af en mere temporær sø, som om sommeren tørrede ud og blev til fugtige strandenge.

Allerede i 1700-tallet blev engarealerne drevet i fællesskab af bønder og boelsmænd fra Fjelby, Skovby, Balle og Skovby Vesterballe, som var samlede i »Grandelaget«. De hentede hø og afgræssede i fællesskab det store område, men trods afvanding ved åbne grøfter var der normalt for vådt til græsning i mere end 4-5 uger om året.

Referater fra Grandelagets møder i 1865 bekræfter, at der allerede dengang var etableret fungerende diger og sluser. Dette år flyttede man nemlig den gamle sluse fra Pøls Ende ude i øst til Skovmose længere mod vest. Beslutningen blev truffet efter påbud fra Vandløbskommissionen, der krævede et bedre afløb til havet. Samme år blev der også gravet nye grøfter og eksisterende afløb uddybet.

Under havet

Terrænkoterne viser i dag, at »Søen« ligger en meter under havets overflade. Kun takket være pumpning er arealet sikret mod oversvømmelse. Selve »Søen« er vokset til som en stor

birkeskov med 10-15 meter høje træer.

Også markblokkene i det inddæmmede område ligger lavt, fra 0,2 til 0,9 meter under havoverfladen, og de har utvivlsomt »sat sig« yderligere, dvs. er sunket sammen, som følge af dræning og dyrkning. Dertil kommer, at udløbene til havet fra områdets to vandløb også hyppigt skifter meget karakter, ofte på grund af tilsanding og forstoppelse efter stormvejr, hvilket selvfølgelig ikke forbedrer afvandingen.

Teknisk set betyder sammensynkningen af de drænedes arealer, at der er tale om en inddæmning – og ikke en inddigning –, fordi havet ville oversvømme arealerne, hvis ikke dæmningen var der. Det er selve definitionen på en inddæmning, i modsætning til en inddigning hvor det inddigede areal ligger højere end daglig vande ved havoverfladen og kun undtagelsesvis oversvømmes.

På den anden side kan det med nogen ret hævdes, at det netop er inddæmningen med den efterfølgende kultivering, der har fået arealerne til at synke ned under nul-koten. Inddæmningen har skabt sig selv med udgangspunkt i den oprindelige inddigning.

Ved sammenligning mellem ældre og nyere kort ses det da også, at sammensynkningen er blevet væsentligt større med årene. Pøl-inddæmningen skal derfor betragtes som en kultur-teknisk overgangsform, hvis man ønsker at klassificere området i forhold til dets afvandingshistorie.

Dyrt dæmningsprojekt

Afvandingen af Pøl og Uføret blev sat i system i 1905 efter tysk vandløbslovgivning. Als var jo tysk territorium i perioden 1864-1920.

Efter en voldsom stormflod i 1904 oprettede bønderne »Lysabild-Skovby Afvandingsselskab« og lod grave to landkanaler, en langs nordøstgrænsen af »Søen« og en i nord-sydgående retning mod vest ved Skovmose. Engene kunne derefter udgrøftes, og drænvandet ledes frem til landkanalerne. Både i øst og i vest anbragte

man sluser i udløbene til havet.

Derimod tyder intet på, at der blev opført nye regulære diger eller dæmninger. Ej heller synes der at have været anvendt vindkraft til at pumpe med. Hele dette design fremgår af kortet fra 1925.

Man skal frem til 1940, før der for alvor sættes gang i afvandingen.

»Lysabild-Skovby Afvandingsselskab« var til gengæld blandt de forreste i køen, da landvindingsloven fra november samme år åbnede statskassen for tilskudsivrige bønder. Allerede i februar 1941 havde afvandingsselskabet et andragende klar om tilskud til »digebygning og kystsikring«.

Hos Statens Landvindingsudvalg fik sagen journalnummer 138.

I Skovby blev der afholdt et offentligt møde 16. april 1941 om projektet, og her mødte ca. 50 lodsejere

Hver gårdejer og boelsmand havde sit eget mærke til kreaturerne, helt tilbage fra midten af 1800-tallet. Sommeren igennem gik dyrene i en stor blandet flok ude på Pøl-arealet, men takket være mærkerne kunne de altid identificeres. Mærket fulgte samme mand gennem hele livet og sluttede ofte af med at præge hans gravsten. Foto (af gravsten): Carl Christiansen.

Det var disse 35 lodsejere, der gennemførte det store landvindingsprojekt frem til 1949. Gårdejer C.C. Lassen fra »Egegaard« i Skovby, der var primus motor i projektet, ses som nr. to fra højre i forreste række og som fremhævet udsnit til højre. Gruppébilledet har stor lokalhistorisk betydning, fordi det viser den sidste generalforsamling i det traditionsrige Skovby Grandelag. Samme år blev det mere end 200 år gamle fællesskab afløst af individuelle lodsejere i Lysabild-Skovby landvindingslag. Foto: Lysabild Sognearkiv.

frem. Desuden deltog repræsentanter for Statens Landvindingsudvalg, Grundforbedringsudvalget, Lysabild Sogneråd, Hedeselskabet og hele bestyrelsen i »Lysabild-Skovby Afvandingsselskab«. Bestyrelsesformand, gårdejer C.C. Lassen, »Egegaard« i Skovby, bød velkommen og blev valgt som ordstyrer.

Fra Hedeselskabets Tønder-kontor deltog ingeniør T.Q. Jacobsen, og han fik som den første ordet for at kunne introducere projektet, der omfattede både diger og kystsikring.

Det var ikke noget lille projekt, der blev søgt støtte til, og ingeniøren fra Hedeselskabet måtte straks medgive, at det ville blive dyrt.

Anlægsudgifterne alene var anslået til at løbe op i 345.000 kr. (7,3 mio. kr. i 2010-værdi), men ingeniør Jacobsen tilføjede i samme åndedrag, at hvis arbejdet blev udført som »beskæftigelsesforanstaltning« med særskilt støtte fra Arbejdsministeriet, kunne prisen nok nedbringes til 300.000 kr. (6,3 mio. kr. i 2010-værdi). Heraf kunne man forvente, at staten ville betale de totredjedele og bevilge resten som et fordelagtigt lån.

Gårdejer C.C. Lassen oplyste, at afvandingsselskabets bestyrelse »for nogen tid siden« havde vedtaget at tilbyde 45.000 kr. og senere 75.000 kr. som lodsejernes bidrag. Da der nu

var optræk til en lodsejerandel på 100.000 kr., ville han da gerne vide, om ikke sognerådet kunne tænke sig at yde et bidrag?

Dertil svarede sognerådsformand P. Poulsen, at der »muligvis nok kunne blive tale om et kommunalt tilskud, uden at han dog kunne nævne et bestemt tal.«

Efter nogen diskussion blev det besluttet ved en afstemning at give bestyrelsen bemyndigelse til at forhandle videre og eventuelt indsende en ansøgning om totredjedele af udgifterne som støtte efter landvindingsloven – »alt under forudsætning af, at Hedeselskabets reviderede overslag ikke overstiger 300.000 kr.«

Denne ordlyd blev nedfældet i mødereferatet. Den forhindrede dog ikke sagens udgifter i at løbe løbsk. For bemyndigelsen stemte 45 lodsejere, kun en lodsejer var imod.

Arbejdere til landbruget

Sidst i maj 1941 kunne Statens Landvindingsudvalg indstille til landbrugsministeriet, at »Lysabild-Skovby Afvandingsselskab« skulle have totredjedele af 300.000 kr. som direkte statsstøtte samt et billigt lån til at dække den sidste tredjedel. Hedeselskabet havde revideret overslaget endnu en gang, så det var kommet ned på det beløb, som bestyrelsen havde

bemyndigelse til at acceptere.

Landbrugsministeriets velvilje skyldtes nok en politisk dikteret velvilje overfor »det sønderjyske«, som på mange måder nød godt af en positiv særbehandling i de fem besættelsesår. Danske politikere var sig pinligt bevidst, at »grænsestriden« fra 1920 sagten kunne blusse op igen.

Godkendelsen skete, til trods for at projektet var blevet afvist som »beskæftigelsesforanstaltning« med deraf flydende ekstra tilskud fra Arbejdsministeriet. Afvisningen var ganske reel og begrundet i den hastigt voksende beskæftigelse.

Allerede i foråret 1941 var der opstået mangel på arbejdskraft, og projektet måtte acceptere at følge reglerne i Arbejds- og Socialministeriets lov nr. 182 af 8. april 1941 om sikring af landbrugets arbejdskraft. Her hjalp den særlige sønderjyske status ikke.

Kort fortalt fremgik det af lovens paragraf 3, at »ugifte arbejdere under 25 år fra landkommunerne må ikke henvises til arbejde uden for landbruget, medmindre det godtgøres, at de ikke kan få arbejde ved landbruget«. Arbejdsanvisningen blev pålagt at rette henvendelse til samtlige landbrug i det pågældende område for at kunne bedømme behovet for arbejdskraft, for man anviste de ledige anden beskæftigelse som f.eks. jordarbejdere på et landvindingspro-

Selv om statsstøtten til de store landvindingsprojekter i besættelsesårene blev givet for at bekæmpe arbejdsløshed, fraveg myndighederne alligevel ofte støttelovens krav om manuelt arbejde. Også til Pøl-projektet blev der givet dispensation, så man kunne anvende gravemaskiner. Dermed forsvandt en stor del af de arbejdspladser for ufaglærte jordarbejdere, som det hele i virkeligheden drejede sig om. Fotos: Lysabild Sognearkiv.

jekt.

Samtidig skulle arbejdsanvisningen »straks foranledige det fornødne antal landbrugsyndige ugifte arbejdere under 25 år henvist til landbruget, eventuelt fra andre foranstaltninger«, hvis landbruget meddelte, at der nu skulle bruges arbejdskraft. Det betød, at en entreprenør kunne risikere at miste sine folk midt i arbejdet, hvis der skulle hakkes roer eller køres korn ind for egnens bønder.

Denne lov om tvangsudskrivning af løsarbejdere til landbruget blev først ophævet efter besættelsestidens ophør. For de knap 1000 landvindingsprojekter, der blev igangsat i løbet af de fem onde år, måtte man hver sommer søge om dispensation til at be-

skæftige et antal arbejdere, og det var ikke givet på forhånd, at Arbejds- og Socialministeriet sagde ja.

Brådsøer over Pøl Rev

Selve godkendelsen af projektet med en overslagssum på 300.000 kr. blev modtaget fra Landbrugsministeriet på »Egegaard« i Skovby hos gårdejer C.C. Lassen 14. juni 1941. Mindre end to måneder havde det taget at vurdere og godkende et projekt, som i nutidspenge kom til at koste mere end syv millioner kroner.

Arbejdet skulle gennemføres efter den plan, som landvindingsudvalgets jyske underudvalg havde udarbejdet. Som ministeriets teknisk sagkyndige

antog man distriktsingeniør E. Darre fra Vandbygningsvæsenet i Sønderborg. Darre skulle stå for licitationen og lede arbejdet sammen med Hedeselskabets kulturtekniske afdeling i Tønder.

Samme sommer gik man i gang, og i løbet af efteråret blev pumpeanlægget monteret, men inden det var blevet afprøvet og godkendt, vältede ulykkerne ind over dæmningen. Helt bogstaveligt talt.

I november og igen i december 1941 hærgede stormflodslignende uvejr i området med ekstraordinært højvande, der forårsagede store oversvømmelser. Havet gik ind over dæmningen og satte pumperne i den nybyggede pumpestation under vand.

I en øjenvidnebeskrivelse gengiver gårdejer H.C. Bladt novemberkatastrofen, der ejendommeligt nok indtraf på samme dato som den store stormflod i 1872:

»Om formiddagen den 13. november pløjede jeg roemark ved mit hjem, jeg kunne se, at bølgerne skyllede op over dæmningen ved Pøl. Da jeg kom hjem til middag, blev min far og jeg enige om, at vi over middag ville cykle ud til diget (...), og derfra betragte det fantastiske 'skuespil'.(...)

Vi nåede vort mål, trods stormens forsøg på at vælte os af cyklen, og krøb i læ bag en brink. Derfra så vi et hav, som vi, i dets fantastiske kraft og vælde, aldrig havde set før.

Ind over Pøls Rev rejste sig hushøje brådsøer. Vandet væltede ind over dæmningen. Et solidt støbt hus til fiskegrejer (...) væltede som et korthus. Vi havde ganske enkelt aldrig set noget lignende, vi følte os meget små (...).

Hele Pøl var sat under vand, bortset fra enkelte 'småøer'. Året før var den nye dæmning blevet påbegyndt. Pumpestationen var bygget, pumper og elmotorer monteret, men ikke over dæmningens krone, så disse blev også sat under vand.»

Da vinteren 1941-42 blev rekordkold med 31 minusgrader sidst i januar, udviklede hele Pøl sig til alle

Dæmningen viste sig at være fejlplaceret. I iveren efter at få så meget land med som muligt havde man fået lagt den for langt ude. Havet gnavede derfor uafslutteligt løs, især i den østre ende, hvor dæmningsbrud truede flere gange. Årstallet for billedet er ikke kendt, men det antages at være en gang i 1960'erne. Foto: Lysabild Sognearkiv.

Det betonstøbte pumpehus fra 1941 rummede to lukkede skruepumper, der havde en samlet ydeevne på 700 liter i sekundet ved en løftehøjde på 1,35 meter. Pumperne var med elektriske motorer og fungerede med automatisk drift.

tidens skøjtebane, hvor hundredevis af unge og ældre løb på skøjter, mens snedker Hans Petersen fra Lysabild fløj af sted henover den enorme isbane i sin hjemmebyggede isbåd.

Men stormfloden blev en dyr gæst for både bønder og Statens Landvindingsudvalg. Oversvømmelserne ødelagde græsset, som var tre år om atter at komme igen. Samtidig ville det kræve ekstra penge at sikre afvandingen fremover.

I en skrivelse fra midten af februar 1942 måtte distriktsingeniør Darre bede om den første i en række af budgetforhøjelser. Oversvømmelserne i november-december, hvor vandet var steget til indtil 1,6 meter over daglig vande, havde forvoldt så store skader på især pumpeanlægget, at der var behov for ekstra 3.500 kr. (71.500 kr. i 2010-værdi).

Darre vurderede dog, at man sta-

Vinterstormens rasen i juledagene 1978 forrettede store skader i det sydlige Danmark, hvor bl.a. Kegnæs var isoleret fra omverdenen i flere dage (læs mere i artiklen om »Hartsø«). Også Pøldæmningen blev hårdt angrebet, og bølgerne var lige ved at slå hul i dæmningen. Landmændene gik strandvagt derude i to døgn, mens toppen af bølgerne slikkede ind over dæmningskronen, så der løb strimer af saltvand ned af indersiden. 80 meter af den østligste ende af diget blev ædt af havet, fortæller et øjenvidne fra dengang. De omfattende skader måtte straks udbedres i det nye år med en serie cementbrøndringe som kerne i dæmningen. Fotos: Lysabild Sognearkiv.

dig ville kunne holde sig indenfor den godkendte overslagssum på 300.000 kr., men sådan kom det ikke til at gå. Så langt fra endda.

Igen i august skulle der ekstra penge til.

Som tilsynsførende på projektet henstillede distriktsingeniør Darre, at landbrugsministeriet godkendte en »forøget udgift på 8.000 kr. [163.350 kr. i 2010-værdi] til dækning af en ændret linjeføring af hensyn til digets sikkerhed« og til sikring af pumpeanlægget mod oversvømmelse, hvis der alligevel skulle ske digebrud. Det kunne ministeriet ikke sige nej til, så pengene blev bevilget.

Og nok en ekstra bevilling måtte der til tre måneder senere.

Nu var det overslagssummen for de sidste kanalarbejder, der var blevet overskredet med 13.597 kr. (277.637 kr. i 2010-værdi) ved licitationen. Ministeriet så ingen anden udvej end også at godkende denne forhøjelse.

Sådan gik det slag i slag.

Bønderne må selv pløje

Der var dog grænser for landvindingsudvalgets generøsitet.

Efter saltvandsoversvømmelserne prøvede 19 af de lodsejere, der var samlet i »Pøl & Skovmose Interessentskab«, at få landvindingsstøtte til at genopdyrke deres ødelagte græsmarker.

I ansøgningen fra 9. september 1942 skrev bønderne: »Vi kan ikke, således som jorderne henligger i uskiftet stand, gennemføre dette arbejde enkeltvis, og mangler også egnede redskaber, ligesom vi heller ikke kan afse arbejdskraft dertil, uden at driften af vore øvrige jorder forsømmes«.

Interessentskabet havde allieret sig med Hedeselskabet, som fremsendte en detaljeret »opdykningsplan« for de oversvømmede arealer. Hedeselskabets kontor i Åbenrå havde fremstillet planen, som blev sendt til formanden for den jyske underafdeling af landvindingsudvalget. Han hed Niels Basse og var afdelingsleder hos Hedeselskabet i Viborg. Rent faktisk var han øverste chef for Åbenrå-

kontoret og blev nogle år senere selskabets direktør, men trods de gode forbindelser gik det dog ikke.

Åbenrå-kontorets plan blev afvist af Jyllands-udvalget allerede to uger senere, så bønderne måtte selv betale for at fræse, pløje og tilså deres enge. De måtte også selv udføre arbejdet.

Det var et af de få, ubrydelige principper hos landvindingsudvalget, at selve kultiveringen af et inddæmmede areal eller en tørlagt sø måtte lods ejerne selv stå for. Kun i helt specielle tilfælde som ved opdyrkningen af Vest Stadil Fjord oppe ved Ringkøbing 16 år senere blev der givet tilskud til den slags – og kun efter at den fungerende landbrugsminister udtrykkeligt havde ytret ønske om det.

Den sorte mosejord er stadig fugtig og egner sig kun til græsning. I baggrunden ligger »Søen«, der er helt tilvokset med birketræer.

Hele Pøl-området er udgrøftet med landkanaler og pumpekanaler, der tilsammen måler mindst 8500 meter. Også rødræning er taget i brug, og i den østlige del af området dyrkes der korn. På de mere fugtige parceller i vest er det især wraphø, der høstes.

Ekstraudgifter på alle poster

I sommeren 1944 stod det klart for distriktsingeniør Darre, at økonomien trods flere ekstrabevillinger var kørt af sporet.

I samråd med Hedeselskabets kulturtekniske afdeling i Tønder udarbejdede Darre en redegørelse for, hvor mange penge der allerede var anvendt, og hvad man måtte påregne af yderligere udgifter til at færdiggøre arbejdet.

Hovedentreprisen var afsluttet i foråret 1944, men to af kanalerne blev ved med at »skyde op i bunden«, så det var omsonst at fortsætte uddybningen, før vandet havde haft tid til at trække sig ud af de dyndede jorder. Desuden havde entreprenøren ikke været i stand til at skaffe »materialer« til at sikre kanalsiderne.

Imidlertid var dette ikke den eneste ekstraudgift.

Sluserne og kanalarbejderne var blevet dyrere, digefyldet havde kostet ekstra, erstatningen for eksproprierede arealer måtte mere end fordobles

osv. På samtlige poster i budgetoverslaget, undtagen udgifterne til elledninger og transformator, var der sket betydelige overskridelser.

I december 1944 indstillede formanden for det jyske underudvalg af Statens Landvindingsudvalg til landbrugsministeriet, at man accepterede at forhøje bevillingen til 380.000 kr.

plus et beløb til renterne af de allerede udbetalte beløb. I indstillingen blev der givet tre grunde til overskridelsen:

For det første var der tale om en af de første landvindingssager fra foråret 1941, hvor man ikke havde kunnet forudse besættelsestidens voldsomt stigende lønninger.

Dernæst havde den oprindelige

En af 2006-sommerens helt store ornitologiske seværdigheder var denne skadegøg, der opholdt sig ved Pøl i flere dage i august. Den tiltrak fuglekikkere fra hele landet, da det blot var den 6. kendte forekomst i Danmark. Skadegøgen er vidt udbredt i Sydeuropa, Mellemøsten og Afrika. Den lægger sine æg især i rederne af stær og husskade. Foto: Wilhelm L. Fabricius.

overslagssum »selv med de ved sagens godkendelse gældende priser, været knebent, således at overslaget alene af denne grund ikke har kunnet holde«. Denne udtalelse er ganske tankevækkende, da den er meget tæt på en tilståelse af bevidst underbudgettering.

For det tredje var arbejdet blevet så forsinket, at udgifterne til drift og vedligeholdelse af anlægget ville beløbe sig til »et betydeligt beløb«, inden bønderne skulle overtage det. Denne udgiftspost var der slet ikke taget højde for i budgettet. Det var der heller ikke, hvad angår renterne af de udbetalte acontobeløb.

At distriktsingeniør Darre tilsyneladende havde en uheldig hånd som tilsynsførende i al almindelighed, blev ikke nævnt, men landvindingsudvalgets medlemmer kunne næppe undgå at tænke deres. I samme periode tegnede Darre sig også for store overskridelser på det problematiske landvindingsprojekt for Helligsø ovre ved Flensborg Fjord. Et projekt, der endte som en kostbar fiasko.

Indstillingen om at forhøje Pølbevillingen var som nævnt underskrevet af formanden for det jyske underudvalg af Statens Landvindingsudvalg. Han hed stadig Niels Basse, men var nu direktør for Hedeselskabet. Det var hans daværende afdeling for kulturteknik, der oprindeligt havde udformet og indstillet projektet i 1941, mens Basse stadig var afdelingsleder.

Den afsluttede regning for projektet forelå i 1949, og lød på 422.459 kr. (7,7 mio. kr. i 2010-værdi). Overskridelsen var på 1,4 mio. kr. i 2010-værdi eller 22 procent.

Fejllaceret dæmning

Blot få år senere skulle det vise sig, at den kostbare dæmning var fejllaceret i forhold til havets dynamiske kræfter ud for sydøstkysten af Als.

Det kom frem, da amtsvandinspektør S. B. Skovborg i 1964 måtte skrive til landbrugsministeriet for at anmode om økonomisk hjælp til at beskytte dæmningen.

Kystlinjen ud for landvindingslagets østlige område har været under tilbagerykning gennem flere hundrede år. Ud for Pøls Rev havde kysten trukket sig ca. 125 meter tilbage siden 1870, hvilket var berigtiget i matriklen. Det havde medført en udfaldning af kysten på en strækning over ca. 640 meter af Pøl Revs landsokkel.

En kraftig storm med højvande forvoldte i 1960 skader på dæmningsens østlige ende. Landvindingslaget søgte atter hjælp hos Hedeselskabet i Tønder, som udarbejdede et projekt for tilbagerykning af dæmningen. Alternativt foreslog man at søge den eksisterende dæmning bevaret ved at opføre 9 spinkle forsøgshøfder.

Hedeselskabet anbefalede den første løsning, men det var også den mest kostbare. Landvindingslaget valgte dog at prøve løsningen med høfderne, men de kunne ikke standse tilbagerykningen. I 1964 måtte man erkende, at de yderste 80 meter af havdæmningen var så beskadiget, at et regulært gennembrud truede ved

Havdæmningen fra 1941 havde en længde på 3260 meter. Kronehøjden var 3,5 meter over havet, men den er flere gange i tidens løb blevet overskyllet. Dæmningen forstærkes løbende, og kronehøjden øges gradvis med et lag stabilgrus, som det fremgår af billedet fra maj 2011.

næste storm.

Derfor havde Lysabild-Skovby landvindingslag bestilt et skitseprojekt til kystsikring hos en rådgivende ingeniør i Sønderborg.

Projektet, der forelå i januar 1964, omfattede helt nye høfder og beklædning af dæmningen med præfabrikerede jernbetonplader over en strækning på hundrede meter i den østligste ende.

I maj 1964 forelå skitsen i en revideret udgave og med en overslagspris på 64.000 kr. (638.200 kr. i 2010-priser).

Men det blev ikke til noget.

Vandbygningvæsenet vendte tomfelfingeren nedad. Rent faktisk vurderede man, at et høfdeanlæg som skitseret af Sønderbog-ingeniøren ville kunne forværre forholdene. I en udtalelse fra november 1964 uddybede Vandbygningsvæsenets ingeniør sin afvisning:

»Man er her fremdeles af den opfattelse, at en tilbagerykning af diget i den østlige ende vil være den mest hensigtsmæssige måde at sikre de indenfor liggende lave arealer mod oversvømmelse, idet man ikke har nogen større tiltro til, at et høfdeanlæg det pågældende sted vil have den ønskede virkning, men endda muligvis vil bevirke forøget angreb ved enderne af den glacisbeklædte del af diget«.

Sommerhuse på gyngende grund

Gennem årene har det lavtliggende område været truet af oversvømmelser og digebrud flere gange, trods dæmning og pumper. Frem til 1960 var det dog kun enge og marker, der lå i farezonen, når det blæste op til storm, men i 1960-61 blev de første sommerhuse bygget i Skovmose. Det ændrede billedet radikalt.

Jorden i den vestlige ende af området havde givet gode udbytter de første år efter afvandingen, men snart var den sunket så meget, at der blev for vådt til landbrugsdrift. Da interessen for sommerhuse vågnede i løbet af 1950'erne, blev Skovmose-området udstykket og solgt fra. I dag ligger der ca. 750 sommerhuse i det fugtige område.

Ved udstykningen af den gamle

Ikke alle var lige så glade for de syv store møller som de investorer, der finansierede dem. Især sommerhusejerne i grundejerforeningen »Skovmose« var kede af at få tre af dem opstillet indenfor kystbeskyttelseslinjen. Også risikoen for at miste et potentielt område for naturgenopretning blev fremhævet, sammen med tabet af nogle såkaldte § 3-naturområder. Derfor indklagede man lokalplanen for Naturklagenævnet og for Folketingets ombudsmand. Men grundejerne fik ikke medhold. I februar 1996 meddelte Naturklagenævnets formand, at nævnet ikke havde fundet »grundlag for at tilsidesætte Sydals Kommunes endelige vedtagelse« af vindmølleplanen.

mose havde bønderne fået deres på det tørre, men mange af de nybagte sommerhusejere kom til at slås med høj grundvandstand og hyppige oversvømmelser. Det var ikke så meget truslen fra havet, der betød noget, men problemer med den høje grundvandstand og med at komme af med vandet inde fra land. Især tidligt på foråret, når sneen smeltede, var pokker løs.

I marts 1979 lød overskriften i Jydsk Vestkysten: »Falck og CF sat ind i Skovmose: Million-værdier truet af vældige oversvømmelser.«

Tyve år senere var der stadig de samme problemer, og i februar 1999 bragte avisen denne overskrift: »Sommerhusejere kan sejle på grunden«.

Og igen i det tidlige forår 2011 var der oversvømmelser i den østlige del af Skovmose-området, fordi en afløbsgrøft viste sig at være stoppet med sne.

Efter vinterstormen i 1978 og forårets oversvømmelser i 1979 var der blevet gennemført en nyordning af partsfordelingen, så de mange sommerhusejere også kom til at betale direkte til vedligeholdelsen af dæmning og pumper, men uden at få nogen afgørende indflydelse på forholdene.

Til trods for at de ca. 750 sommerhusejere udgør en overvældende majoritet i forhold til områdets ganske få landmænd, så er der endnu ikke fundet en holdbar løsning på sommergæsternes problemer med vandet. Det er først og fremmest landbrugets fordele, der skal tilgodeses ved pumpningen.

Ingen drømmer om at rive dæmningen ned, men forslag om opbyg-

ning af et vandreservoir i de lave enge ligger på bordet til forhandling med kommunen. Måske kunne sådan et reservoir også bringe lidt af Pøllinddæmningens gamle natur tilbage, fremhæves det af grundejerforeningen.

I takt med at klimaforandringerne slår igennem med højere vandstand i havene og mere nedbør som følge, vil vandproblemerne for de lavtliggende sommerhuse i Skovmose kun forværres, så en løsning skal snart findes.

KILDER

Bladt, H.C.: Naturkatastrofer fra 1857 til vintrene 1940-41-42. I: Thomsen, Viggo Vandkær (red.): »- men træet har dybe rødder«. Udgivet af Lysabild Sognehistoriske Forenings bogfond, 1986.

Forfatterens besøg på lokaliteten, 13. april 2005, 29. august 2009 (fotos) og 12. maj 2011.

Lind, Jacob (fhv. gårdejer): Redegørelse ved Lysabild sognehistoriske forenings sognevandring til Skovmose-området, 7. august 1986. Kopi i forfatterens arkiv.

Pøls Grandelaug 1864-1868: Beretninger, referater og regnskaber. Original hos Lysabild Sognearkiv, kopi i forfatterens arkiv.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 138. Rigsarkivet.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 456. Rigsarkivet. Vedtægt for Lysabild-Skovby landvindingslag. Oprettet ved kendelse afsagt den 23. juli 1949.

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet i Birkepøl, så brug dette link: www.dofbasen.dk.

Herunder ses en oversigt over de 179 fuglearter, som er registreret fra **Birkepøl**, pr. 20. april 2011. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Lille Lappedykker	(2/2)	Fiskeørn	(9/9)	Sølvmåge	(92/2373)	Solsort	(76/250)
Toppet Lappedykker	(1/1)	Tårnfalk	(486/1377)	Svartbag	(37/170)	Sjagger	(70/15339)
Skarv	(83/1648)	Aftenfalk	(2/2)	Splitterne	(22/67)	Sangdrossel	(23/40)
Fiskehejre	(158/346)	Dværgfalk	(20/21)	Fjordterne	(1/2)	Vindrossel	(13/413)
Sort Stork	(1/1)	Vandrefalk	(11/11)	Havterne	(4/15)	Misteldrossel	(22/53)
Hvid Stork	(1/1)	Agerhøne	(19/56)	Huldue	(16/55)	Græshoppesanger	(15/17)
Knopsvane	(22/65)	Vagtel	(1/1)	Ringdue	(209/12669)	Sivsanger	(3/3)
Pibesvane	(1/1)	Fasan	(166/630)	Tyrkerdue	(1/1)	Kærsanger	(63/255)
Sangsvane	(18/302)	Engsnarre	(5/6)	Turteldue	(1/3)	Rørsanger	(49/124)
Kortnæbbet Gås	(6/42)	Grønbenet Rørhøne	(2/2)	Skadegøg	(95/95)	Gulbug	(20/45)
Blisgås	(5/31)	Blishøne	(19/32)	Gøg	(59/111)	Gærdesanger	(13/23)
Grågås	(83/2349)	Trane	(11/39)	Stor Hornugle	(2/2)	Tornsanger	(80/370)
Canadagås	(2/4)	Strandskade	(88/260)	Natugle	(1/1)	Havesanger	(13/25)
Bramgås	(19/3776)	Lille Præstekrave	(1/1)	Mosehornugle	(20/53)	Munk	(19/30)
Knortegås	(7/294)	Stor Præstekrave	(14/61)	Mursejler	(9/166)	Skovsanger	(1/1)
Nilgås	(1/2)	Hjejle	(154/29719)	Isfugl	(6/6)	Gransanger	(50/120)
Gravand	(68/565)	Strandhjejle	(1/1)	Vendehals	(3/3)	Løvsanger	(29/62)
Pibeand	(2/10)	Vibe	(271/11900)	Stor Flagspætte	(14/15)	Fuglekonge	(15/41)
Krikand	(10/97)	Almindelig Ryle	(5/13)	Hedelærke	(2/11)	Grå Fluesnapper	(8/11)
Gråand	(91/384)	Brushane	(6/17)	Sanglærke	(211/2625)	Broget Fluesnapper	(1/1)
Spidsand	(3/7)	Enkeltbekkasin	(1/1)	Digesvale	(13/65)	Halemejse	(6/56)
Atlingand	(1/2)	Dobbeltbekkasin	(39/229)	Landsvale	(98/2982)	Sumpmejse	(6/7)
Taffeland	(1/1)	Skovsneppe	(1/1)	Bysvale	(40/1191)	Fyrremejse	(1/1)
Ederfugl	(25/2822)	Stor Kobbersnepe	(1/2)	Skovpiber	(9/21)	Topmejse	(11/15)
Havlit	(2/22)	Lille Kobbersnepe	(1/8)	Engpiber	(156/2336)	Sortmejse	(3/4)
Hvinand	(3/49)	Småspove	(9/23)	Skærpiber	(7/12)	Blåmejse	(27/567)
Toppet Skallesluger	(12/46)	Storspove	(39/104)	Gul Vipstjert	(113/465)	Musvit	(49/173)
Stor Skallesluger	(2/3)	Sortklire	(8/17)	Bjergvipstjert	(3/4)	Korttæt Træløber	(6/6)
Hvæpsevåge	(20/46)	Rødben	(19/36)	Hvid Vipstjert	(95/690)	Pirol	(2/2)
Sort Glente	(4/4)	Hvidklire	(15/40)	Silkehale	(4/91)	Rødrygget Tornskade	(122/325)
Rød Glente	(19/26)	Svaleklire	(13/23)	Gærdesmutte	(46/77)	Stor Tornskade	(18/19)
Havørn	(9/10)	Tinksmed	(10/45)	Jernspurv	(8/9)	Skovskade	(41/74)
Rørhøg	(139/169)	Mudderklire	(9/32)	Rødhals	(15/25)	Husskade	(44/104)
Blå Kærhøg	(108/123)	Stenvender	(2/3)	Nattergal	(3/3)	Allike	(29/1492)
Steppehøg	(8/8)	Almindelig Kjøve	(2/2)	Husrødstjert	(3/3)	Råge	(15/421)
Hedehøg	(4/4)	Sorthovedet Måge	(2/2)	Rødstjert	(10/10)	Sortkrage	(165/2393)
Duehøg	(32/32)	Dværgmåge	(3/16)	Bynkefugl	(75/238)	Gråkrage	(137/1535)
Spurvehøg	(158/266)	Hættemåge	(53/1511)	Sortstrubet Bynkefugl	(92/164)	Ravn	(72/141)
Musvåge	(538/2347)	Stormmåge	(36/2707)	Stenpikker	(94/568)	Stær	(211/16033)
Fjeldvåge	(50/57)	Sildemåge	(6/11)	Ringdrossel	(2/8)	Gråspurv	(9/91)

Skovspurv	(22/369)
Bogfinke	(76/649)
Kvækerfinke	(3/15)
Grønirisk	(55/817)
Stillits	(77/1055)

Grønsiken	(14/129)
Tornirisk	(102/2351)
Bjergirisk	(14/216)
Stor Gråsiken	(4/125)
Lille Gråsiken	(2/2)

Lille Korsnæb	(2/19)
Dompap	(5/7)
Kernebider	(3/3)
Snespurv	(1/2)
Gulspurv	(252/5504)

Hortulan	(1/1)
Rørspurv	(114/486)
Bomlærke	(4/4)

Herunder ses en oversigt over de 22 andre dyr (end fugle), som er registreret fra **Birkepøl**, pr. 20. april 2011. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Lille Vandsalamander	(1/1)
Butsnudet Frø	(1/1)
Stor Kålsommerfugl	(4/9)
Citronsommerfugl	(2/2)
Dagpåfugleøje	(3/9)
Admiral	(5/7)

Tidselsommerfugl	(4/32)
Nældens Takvinge	(6/26)
Storpletet Perlemorsommerfugl	(1/2)
Økergul Pletvinge	(1/1)
Sandrandøje	(1/1)

Græsrandøje	(5/34)
Engrandøje	(1/3)
Moserandøje	(1/1)
Økergul Randøje	(2/4)
Lille Ildfugl	(6/20)
Almindelig Blåfugl	(1/5)

Hare	(25/41)
Ræv	(7/7)
Brud	(3/3)
Marsvin	(3/10)
Rådyr	(63/201)

Plantelivet ved Birkepøl og Uføret

TBU 53/48: Terrænet mellem Pølsbuk, Neder-Lysabild, Skovbyballe og Drejby

Birkepøl og Uføret er betegnelsen for de store eng- og moseområder mellem Skovbyballe og Gammel-Pøl. Der var tidligere tale om et delvis uforekommet kompleks af rørsumpe, krat,

enge, ferske og brakke søer etc. (se Moesgaard 1930: 137-38). Området er nu så vidt vides for en stor del afvandet. Bortset fra oplysninger om fund af kransnålalgerne *Chara polyacantha*, *C. hispida* og *C. globularis* (i en grøft) er de botaniske forhold i øvrigt nærmest ukendte.

Birkepøl/Uføret adskilles fra havet ved et dige (lagt på en strandvold). Herfra kendes bl.a. strandmandstro.

På en strandeng ved Gammel-Pøl er fundet stivhåret ranunkel. Fra Gammel-Pøl foreligger i øvrigt et gammelt fund af den sjældne "høst-vandstjerne.

Nærmere oplysninger om hele lok. 53/48 er ønskelige.

Foreløbig lokalitetskode: + V-KV-K III O

Kilder: se Gravesen 1983.